

**«ԽՈՍՔ» ԲԱՌԱՄԻԱՎՈՐԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆ ՈՒ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ
ՂԱՐԱՔԱՂԻ ԲԱՐՔԱՌՈՒՄ
Արմինե ԱՐԶՈՒՄԱՆՅԱՆ**

Բանալի բառեր. բառամիավոր, լեզվամտածողություն, Ղարաքաղի բարբառ, խոսք, լեզու, իմաստային դաշտ, վերաիմաստավորում, դարձված, հնդեվրոպական լեզու, բառապաշար:

Key-words: lexeme, linguistic thinking, Karabakh dialect, speech, language, semantic field, resemantization, idiom, Indo-European Language, vocabulary.

Ключевые слова: лексическая единица, языковое мышление, карабахский диалект, речь, язык, семантическое поле, переосмысление, фразеологизм, словарный запас.

**PERCEPTION OF THE LEXEME ԽՈՍՔ IN THE KARABAKH DIALECT
AND ITS CHARACTERISTICS
A. ARZUMANYAN**

Semantic field of the lexeme **խոսք** (meaning 'speech', also 'sayings', 'word', 'language', 'proverb', 'thought', 'sentence', 'morality', 'right to speak', 'engagement agreement', etc. in Armenian and also in the Karabakh dialect) has some interesting manifestations in Karabakh dialect that can etymologically be explained. Various derivations of the word were found in Armenian manuscripts. All the meanings of the analyzed word in Karabakh dialect have their analogues in the Literary Armenian Standard. The word unit **խոսք** has specific pronunciation in the Karabakh dialect. It has often used in both in word combinations and idioms. The etymological analysis of this lexemes similar the research of the word unit **խոսք** in Karabakh dialect and lexemes similar to them relationships with Proto-Indo-European language, Classical Armenian (Grabar) and the Karabakh dialect are revealed.

**ВОСПРИЯТИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ ԽՈՍՔ
В ДИАЛЕКТЕ КАРАБАХА
А. АРЗУМАНИЯН**

Лексическая единица **խոսք** (основное значение - "речь", на армянском, а также в карабахском диалекте имеет значения "высказывание", "слово", "язык", "поговорка", "мысль", "предложение", "мораль" и другие) имеет различную семантику в карабахском диалекте, что объясняется его этимологией. В армянских письменных памятниках данное слово сохранилось с разными вариантами словообразования. Используемые в карабахском диалекте все значения слова **խոսք** имеются в современном литературном армянском языке. Слово **խոսք** имеет характерное для карабахского диалекта произношение. Часто используется как в идиомах, так и в свободной речи. С исследованием данного слова, а также подобных лексических единиц становится видимым взаимоотношение карабахского диалекта с индоевропейским языком, а также с классическим армянским языком (Грабар).

Խոսք բառամիավորը Ղարաքաղի բարբառում իմաստային հետաքրքիր դրսևորումներ ունի, որը կարելի է բացատրել նրա ծագումնաբանությամբ: Բառը հայերենի գրավոր հուշարձաններում վկայված է բառաբարդության տարբեր ձևերով: Ղարաքաղի բարբառում գործածվող բոլոր իմաստները հայերենում առկա իմաստային դրսևորումներից են:

Խոսք բառն ունի Ղարաքաղի բարբառին հատուկ արտասանություն: Հաճախական է և՛ վերաիմաստավորված, և՛ ազատ կապակցություններում: Նշված բառի և այդորինակ բառամիավորների կենսագրության քննությամբ տեսանելի են դառնում հնդեվրոպական նախալեզվի և գրաբար ու բարբառի առնչակցությունները:

Հանրության լեզվամտածողությունն արտահայտությունն է իր կենցության, իր գիտակցական հասունության ու կենսահայեցողության: Լեզվով է նյութականանում հանրության աշխարհընկալումն ու աշխարհաճանաչողությունը: Խոսքը, լինելով լեզվի իրացումը, դառնում է այդ ճանաչողության ու նրանով առկայացող արժեհամակարգի ձևավորման ճանապարհ:

Այն, որ հանրության լեզվամտածողության գնահատության և արժևորման կշռաբարը բառն է, հայտնի իրողություն է: Եվ յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշար բնութագրում է այդ լեզուն կրող ժողովրդի կենսագրությունը: Այդպիսով բառը դառնում է աշխարհի ճանաչողության բանալի և պատմության շրջադարձները բացելու անցագիր:

Հայերենը պահպանել է մարդկային լեզվի և խոսքի հետ կապված հնից եկող բազմաթիվ նշանակումներ (բան, բարբառ, ասնմ, լեզու, բառ ևն),¹ որոնք բառիմաստային առանձին խումբ են կազմում (ձայնական արտահայտություն, խոսք, ընթերցանություն, գիր)² և հատկանշվում են խոսքը բնութագրող բառարմատների տարբերակմամբ:

Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարն իրապես արտացոլում է արցախցու լեզվամտածողությունն ու կենսափիլիսոփայությունը: Հայերենի բարբառների շարքում այն առանձնանում է բառապաշարային հնագույն տարրերով ու բառիմաստային հետաքրքիր իրողություններով: Ինչպես բոլոր բարբառների, այնպես և Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարը կազմում են հայերենի գրավոր հուշարձաններից ավանդված, նաև բանավոր աղբյուրներում պահպանված բառային բնիկ միավորները, փոխառությունները, օտարաբանությունները: Գերակշռող մասը բարբառային բառերն է, որոնք ստեղծվել են հին հայերենից ավանդված ու փոխառյալ ձևայիններից՝ բառակազմական տարբեր միջոցներով: Հետաքրքրական են բնիկ հայերեն բառերը, որոնք ժառանգություն են հնդեվրոպական նախալեզվից և կազմում են բարբառի հնագույն շերտը:

Մեր ուսումնասիրության նյութն է դարձել **խոսք** բառամիավորի իմաստային դաշտը Ղարաբաղի բարբառում: Այն իմաստային հետաքրքիր ծավալումներով է դրսևորվում, և դա կարելի է բացատրել բառի ծագումնաբանությամբ: Որքան երկար է բառի կենսատիև, նույնքան բազմաշերտ է բառի իմաստային դաշտը:

Խոսքը լեզվաբանորեն սահմանվում է որպես որոշակի գործունեություն, որը հոսում է ժամանակի մեջ և մարմնավորվում է հնչյունային թաղանթով կամ գրային նշաններով՝ նշանակելով ինչպես բուն խոսողական գործընթացը, այնպես էլ նրա արդյունքը:³ Իսկ թե ինչ է խոսքը բառագիտական սահմանմամբ, նրա կենսագրության քննությունն է պարզում:

խոսք բառը սերվում է հնդեվրոպական լեզվից: Ծագում է հնդեվրոպական k'augh արմատից, որը շրջմամբ տվել է ghauk' – hj. «խաւս»: Բնիկ հայերեն «խոս» արմատն է, որը բարբառին է անցել գրաբարից՝ **ք** հոգնակերտ մասնիկով: Արցախի բարբառում **խոսկ** հնչատարբերակով է հանդես գալիս՝ *u* բաղաձայնից հետո *ք>կ* հնչյունափոխությամբ:⁴ Հնչյունափոխության այս երևույթն օրինաչափ է Ղարաբաղի բարբառի համար, երբ բառավերջում *ք-ն*, արմատին չպատկանելով, *u-ից*, *u < ց-ից*, *u < ծ-ից* հետո դառնում է *կ*, ինչպես՝ անեծք-անէսկ, լվացք-լվասկ:⁵

Բառը հայերենի գրավոր հուշարձաններում վկայված է բառաբարդության տարբեր ձևերով և տարբերակներով: Բարբառի ամենակենսունակ բառամիավորներից մեկը լինելով՝ ժամանակի ընթացքում ընդլայնել է իր բառիմաստային դաշտը: Իր հիմնական գործածությամբ բառն ունի «ասած, ասելիք» նշանակությունը. ինչպես՝ «*Ղարաբաղէն ըստղղալ-ընդղղալ չի ընգնում, խոսկը ք'սսմն յա ասում*» ասագվածքում:

Բառամիավորը ասելիքը կարևորելու գաղափարի արտահայտմամբ հատկանշվում է հետևյալ բանաձևերում. «*խոսկ կա՝ քարըն էլ ա ճրքրցնում*», «*խոսկը մի՛ ծէնն ա, ճիւրը կուծինինը*», «*խոսկանը յի՛րը բիրիք՛մէ պէն չի կա*», «*խոսկէն էլ ա էք՛ ու վի՛րց ինճում*», «*դէրը մըրօք չօնար, խոսկը ընցալ վէչ*», «*դիւզ խոսկը ամմէն մարթ կարէլ չի կօլ տա*»:

Ղարաբաղի բարբառում **խոսք** բառով բաղադրված դարձվածները մեծաթիվ են: Բառի հիմնական իմաստի արտահայտությունն ունենք **խոսկը օրէք՛ ինի, խոսկ յորա պիրիլ, խոսկը պիրանումը, խոսկէն տակէն մնալ, խոսկը փոխէլ, խոսկէն պէնդ վր՛ննը կէնալ, խոսկը մին անէլ, խոսկըտ շրք՛ սք քս վ ըմ կրտորում** և այլ դարձվածներում:

Վէր մինը ասմա՝ կ'արունքը յէկալ, մինըն էլ խոսկ ա յորա պիրում, թա. – Գիղվալ չի, հնն լսմ մ պրապէն էծնըր պրծալ չի: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 251), Հնն լսմ խոսկը պիրանումը՝ մարթը սաղ ջանալը ընգնում ա յէգնանը յիրան, ծիրքերալն էլ կլ յը յըտտում: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 269), Ամմա դէ էն վախտէրքը ըլսճրկանը հու վա՞ մրիալ քրցսլ, հօրը խոսկը օրէք՛ ա իլսլ: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 235), Նախագա, խոսկըտ շրք՛ սք քս վ ըմ կրտորում, դիւզ ա՞, վէր քրշէրէս կրլսօզէն էշը ճօխտ ա ծընալ: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 391)

Ոչ միայն վերաիմաստավորում պարունակող, այլև ազատ կապակցություններում նույնպես բառամիավորի առաջնային նշանակությամբ գործածությունը ամենահաճախակի են: *Յէտնան վէր*

¹ Տե՛ս՝ Գ. Բ. Զահուկյան, *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ իրատարակչություն, Երևան, 1987, էջ 271:

² Տե՛ս՝ Նույն տեղում, էջ 220:

³ Տե՛ս՝ Լ. Մ. Խաչատրյան, *Լեզվաբանության ներածություն*, Երևան, 2008, էջ 51:

⁴ Տե՛ս՝ Ա. Մ. Պողոսյան, *Հայ բարբառագիտություն*, Բարձրագույն դպրոց, 1996, էջ 189:

⁵ Տե՛ս՝ Ալ. Ս. Մարգարյան, *Գորիսի բարբառ*, Երևան, 1975, էջ 92:

բոջալ ըն, յեկալ ըստրէդ շէն շինալ, դէրին **խօսկը** մըննրնէն ա ընգալ, շէնին անումը տիրալ ըն ճարտար: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 189),

խօսք-ը ոչ միայն հայերենում, այլև Ղարաբաղի բարբառում գործածական է «բառ՝ լեզվական միավոր» նշանակությամբ: Որպես առանձին լեզվական միավոր՝ **բառ**-ն ամանցվում է հնդեվրոպական **bhā** (**հայերեն՝ բա**) արմատից՝ «1.ասել, խոսել, 2. խոսք, մարդկային բան» իմաստներով:¹ **Բա** արմատն առանձին կիրառություն չունի: Հին հայերենից ավանդված է անորոշ դերբայի **բալ** ձևով, որից էլ՝ ներկայի **բամ, բաս, բայ** ձևերը:

խօսք-ի գործածությունը վերոբերյալ իմաստով հաճախական է և՛ ուղղակի՝ *կըր՛խէս յարան սրղացալ ա, ամմա սրրտէս յարան էն օրվա ասած խօսկատս վէշ մին վախտ սրղանալ չի*, (ԱՍ, ԱԲ, էջ 241), *Աստուծ, տրրա խօսկները ըսկընալալ, ուրխանում ա* (ԱՍ, ԱԲ, էջ 152) և՛ դարձվածային արժեքով՝ *խուսկալ ասվէլ չի, խուսկու հր՛տա շօռ չըկյնն լ, խուսկու հր՛տէ ծր՛րքը ջուքը չըտանէլ* և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում **բառ**-ը **պառ** հնչատարբերակով է գործածական, սակայն իր հիմնական՝ «խոսք», իմաստով քիչ է հանդիպում և ձեռք է բերել «վերաբերմունք» փոխաբերական իմաստը (*պառը կակօղ - մարդամոտ, պառը կօշտ - կոպիտ*):

Հաղորդակցության մեջ **խօսք**-ն ունի նաև «լեզու» նշանակությունը,² որն ընկալվում է որպես «միտքը բառերով արտահայտելու եղանակ»³: Գրաբարից ևս ավանդված է «բարբառ, կամ լեզու ազգի»⁴ իմաստով:

Ծագած լինելով հնդեվրոպական *dn̥ǵʰusā*, *dn̥ǵʰh₂* նախածնից՝ բնիկ հայերեն **լեզու** բառը գրաբարում ունեցել է նաև «խոսք» նշանակությունը⁵ և ժողովրդական ստուգաբանությամբ կապակցվելով *լիզնի* (Ղարաբաղի բարբառում՝ *լիզի*) բառի հետ (հնդեվրոպական՝ *leigʰ*-*լիզնի*)՝ բարբառներում կրել է որոշակի փոփոխություններ՝ դառնալով նաև *լիզու, լուզու, լիզօ, լզու*,⁶ Ղարաբաղի բարբառում՝ *լիզի* / *լիզի* և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում **խօսք**-ը «լեզու» իմաստով սակավ գործածական է: Դրա օրինակ է **խուսկալ կապնի** դարձվածը՝ «ճարտար լեզվով դիմացինին շփոթեցնել» նշանակությամբ: «Մէլիք՝ Շահնազարէն մին ծառա օնն, վէր լուխծին խուսկալ կապրմ ա»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 295)

խուսկալ կապնի-ը հումանիշ է **լիզվալը քոչէղակ փրքնէլ** դարձվածին՝ «ճարտարախոս լինել, սնապարծ լինել իմաստով»:

Ննտաբրբրական է նաև հակառակ իրողությունը, երբ **լեզու** բառն է հանդես գալիս **խօսք** բառի իմաստային տարածքում, ինչպես հումանիշային հետևյալ դարձվածներում՝ խուսկէն տակէն մնալ - **լիզվի** տակ մընալ (պատասխան չկարողանալ տալ), խօսկը պրրանէլ - **լիզի** պրրանէլ (խոսակցության նյութը փոխել), խուսկակօխ անէլ/ինիլ/տէռնալ - **լիզվակօխ անէլ/ինիլ/տէռնալ** (ճարտար լեզվով դիմացինին լեզնել/ճարտարախոսությանը չկարողանալ պատասխանել) և այլն:

Բաղվանչին ճրղճրղամ ա, ինք՛րն էլ խուսկէն տակէն ա մընամ, կարում չի ջօղաբը տա: (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 223), *Տը՛սնրմ ա, վէր պէն չի նննն չի կ՛ամ, լիզի պրրանում ա:* (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 206), *Կննգ՛ը հանց լիզվակօխ ա անում, թաքավէրը մընում ա ծէնը կըտրրած:* (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 202)

խօսք բառի՝ «բառերով արտահայտված միտք»⁷ իմաստը հականշային հարաբերությամբ է ընկալվում **գործ** բառի իմաստի հետ, ինչպես՝ «*խօսկը մը՛ղրը ա, կօրծը՝ տնխտը՛ղ*», «*խօսկը կօրծալ ա խօսկ*», «*խօսկը օրիշը կատէ, կօրծը օրիշը կանէ*», «*խուսկալ շինաշէն, կօրծալ՝ տնաբանը*» ասացվածքներում:

«*խօսկը կօրծան տնիս կյամ, կօրծը՝ խօսկան, թա խօսկը կօրծ չի, սկի խօսկ էլ չի*» ասացվածքում, ընդհակառակը, **խօսք**-ը իմաստով նույնանում է **գործ** բառի հետ: Այստեղ այն հարաբերվում է **բան**

¹ Տե՛ս՝ Հր. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 1, էջ 383-384:

² Տե՛ս՝ *Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան*, ՀՍՍՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 1972, էջ 1180:

³ Տե՛ս՝ Է. Բ. Աղայան, *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, Երևան, 1976, էջ 538:

⁴ Տե՛ս՝ Հ. Գ. Ավետիսյան, Հ. Խ. Սյուրմեյան, Հ. Մ. Ավզնյան, *Նոր բառգիրք հայկազյան լեզվի*, Վենետիկ, 1836, էջ 1020:

⁵ Տե՛ս՝ Ռ. Ս. Ղազարյան, *Գրաբարի հումանիշների բառարան*, Անթիլիաս, 2006, էջ 311:

⁶ Տե՛ս՝ Հր. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 2, էջ 272:

⁷ Տե՛ս՝ Գ. Ճերմեյան, Փ. Կ-Տոնիկյան, Ա. Տ-Խաչատուրյան, *Հայոց լեզվի նոր բառարան*, Բնյրութ, 1992, էջ 896:

բառամիավորի հետ, որը ևս կազմված է **բա** արմատից և ունի «խոսք», «գործ» նշանակությունները:¹ Ղարաբաթի բարբառում **բան**-ը հնչյունափոխված **պէն, պեն** տարբերակներով է առկա և իր իմաստային ծավալումներում ներառում է վերոնշյալ երկու դրսևորումներն էլ:² **Բան** բառամիավորի և՛ «խոսք», և՛ «գործ» ընկալումները իմաստային խոր ակունքներ ունեն: Աստվածաշնչյան «Ի սկզբանէ էր բանն. եւ բանն էր առ Աստուած. եւ Աստուած էր բանն» (Ավետարան ըստ Հովհաննեսի, Գլուխ Ա, 1) ձևակերպումը հենց արտացոլում է Աստծո՝ խոսքը անվերապահորեն գործ դարձնելու բնույթի իրողությունը և, ընդհանրապես, խոսքի ու գործի նույնական լինելու գաղափարը: Հնդեվրոպացիների կրոնական գաղափարներում ևս արտահայտվել է աստվածային խոսքի (**bhā**, որից հայերեն **բան**) անառարկելիությունը:³ Վերը նշված ասացվածքում արտահայտված ենք տեսնում արցախցու բնավորության էական հատկանիշներից մեկը՝ խոսքը գործ դարձնելու, այն է՝ մշտապես կատարելիության ձգտելու գիծը:

Հիշյալ վերաիմաստավորումն ունենք նաև **խօսկը խօսկ ինիլ** դարձվածում՝ «*խընամէ, տըղըմարթին խօսկը խօսկ ա, ասալ ըմ քըսան, ուրէմըս քըսան, էլ տըղէ չօնիմ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 307)

Մեկ այլ՝ «խոստում, հանձնառություն» իմաստով **խոսք**-ը կապվում է **խոստ** արմատի հետ: Վերջինս իրանական փոխառություն է և հնդեվրոպական չas, cans արմատի ու հայերեն «խօսք, խօսիլ» բառերի հետ կազմել է *խոստանալ*՝ սկզբնապես մեկնվելով **խիւսթու, խուստու**՝ «խոսք տալ» ձևով:⁴

Այս իմաստն արտահայտող դարձվածներ են՝ **խօսկ տալ, խուսկէն տար վը՛ննը կէնալ/կէնալ, ինիլ, խուսկան յը՛տ տէքնալ** և այլն: «*Մէ՛ լիթ՝ Ծահնագար, շօն-շան տըղա ըսէ՛ցէր, մը՛ննըս ընգալ, պա ինձ մին կօյա կ'ինի յոս խօսկ տըվալ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 288), «*Թարավերըն ասրած կէնա, յէս տափէն տական էլ ա, քու ըխշըզ'անըտ կըրթթէնէն՝ պիրիմ, թէնթ'ի տու քու խօսկատ յը՛տ չի տը՛քնատ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 153), «*Այ տըղա, իմ խօսկըս խօսկ ա, ամմա վեր տու չի քու խօսկէտ տ ք վը՛ննը կէնատ, ջա՛ն քու օր*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 153)

Քննվող բառամիավորը ուշագրավ կիրառություններ ունի առած, «ասացվածք» նշանակությամբ, որով ընդգծում է հաղորդվող նյութի պատկերավորությունը: «*Ճօսկ ա՛ հու վեր մին կատու ըսպանէ, բէդնա օխտը յը՛խձէ շինի, հանցու մէխկա միզվի*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 240), «*Էտ չըխանց էլ խօսկ ա տը՛րալ՝ շանը վեր տէ՛զնը պահիս, շէ՛վծը էլ կօտէ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 250), «*Փը՛նա, խօսկ ա՛ փը՛սան հանօրը էշն ա, խըմինթ՝ քու կէնացրտ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 404)

Հիշյալ նշանակություններից բացի՝ առկա է բառամիավորի գործածությունը «նախադասություն, արտահայտություն» իմաստով՝ «*կըկարի՛ս մին խօսկ ասիս, վեր մաշին վէ՛չ «պօ» ինի, վէ՛ չ «յաղուգ»*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 349), «*պատգամ, խրատ, պատվեր*» նշանակությամբ՝ «*Մը՛ծէն խօսկը ըսկընօղէն վը՛ննը քարէն նի չի կյալ*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 502), «*խոսելու հերթը, իրավունքը*» իմաստով՝ «*վերջումը սուոյան խօսկը տամա կրիքօրին*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 378), «*խոսքկապ, նշանադրության համաձայնության*» նշանակություններով՝ «*Ախպերըր քինամ ըն թարավերին պալատը՝ խօսկ օզիլ*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 146) և այլն:

Այսպիսով Ղարաբաթի բարբառում **խոսք** բառամիավորն ունի «ա. առած, ասելիք, բ. բառ, լեզվական միավոր, գ. լեզու, դ. բառերով արտահայտված միտք, ե. գործ, գ. խոստում, հանձնառություն, է. նախադասություն, արտահայտություն, ը. պատգամ, պատվեր, խրատ, թ. խոսելու հերթը, իրավունքը, ժ. խոսքկապ, նշանադրություն» իմաստները: Գործածությամբ հաճախական է բառի ուղղակի իմաստը, այնուհետև՝ «բառ» և «խոստում հանձնառություն» իմաստները: Ընդ որում՝ թվարկված բոլոր իմաստները գրական լեզվում բառի ունեցած իմաստային դրսևորումներից են:

Խոսք բառի իմաստային ընդլայնումը վկայում է այդ բառի անցած ճանապարհի ու այդ ճանապարհին ձևավորված արցախցու ընկալումների մասին: Բացի այդ՝ **խոսք** բառի ու այդօրինակ միավորների կենսագրության քննությամբ մեզ տեսանելի են դառնում հնդեվրոպական նախալեզվի և գրաբարի ու բարբառի առնչակցությունները:

¹ Տե՛ս՝ **Հր. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 1, էջ 403:

² Տե՛ս՝ **Ա. Յու. Սարգսյան**, *Ղարաբաթի բարբառի բառարան*, Երևան, 2013, էջ 611:

³ Տե՛ս՝ **Գ. Բ. Չառուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1987, էջ 85:

⁴ Տե՛ս՝ **Հր. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 2, էջ 1105:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աղայան Է. Բ., *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, Երևան, 1976:
2. Աճառյան Հր.Ն., *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. հ. 1-2:
3. Ավետիսյան Հ. Գ., Սյուրմելյան Հ. Խ., Ավգերյան Հ. Մ., *Նոր բառգիրք հայկազյան լեզվի*, Վենետիկ, 1836:
4. *Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան*, ՀՍՍՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 1972:
5. Խաչատրյան Լ. Մ., *Լեզվաբանության ներածություն*, Երևան, 2008:
6. Ղազարյան Ռ. Ս., *Գրաբարի հոմանիշների բառարան*, Անթիլիաս, 2006:
7. Ճերենճյան Գ., Կ-Տոնիկյան Փ., Տ-Խաչատրյան Ա., *Հայոց լեզվի նոր բառարան*, Բեյրութ, 1992:
8. Մարգարյան Ալ. Ս., *Գորհիսի բարբառը*, Երևան, 1975:
9. Պողոսյան Ա. Մ., *Հայ բարբառագիտություն*, Բարձրագույն դպրոց, 1996:
10. Զահուկյան Գ. Բ., *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1987:
11. Մարգարյան Ա. Յու., *Ղարաբաղի բարբառի բառարան*, Երևան, 2013:
12. Մարգարյան Ա. Յու., Մինասյան Շ. Մ., *Ղարաբաղի բարբառի դարձվածաբանական բառարան*, Երևան, 2017:
13. Մարգարյան Ա. Յու., *Արցախի բանահյուսությունը*, Երևան, 2015:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արմինե Արզումանյան - Արցախի պետական համալսարան, բանասիրական ֆակուլտետ
E-mail: armivarzumanyan@gmail.com

Հոդվածը տպագրության է նրաշխավորել խմբագրական կոլեկիայի անդամ, ք.գ.թ. Հ. Ղազարյանը: